

Naslov članka/Article:

Razvoj in dokumentiranje bimodalno-bilingvalnega izobraževanja v šolah v Sloveniji v primerjavami z državami EU

Development and Documenting of Bimodal-Bilingual Education in Schools in Slovenia in Comparison with EU Countries

Avtor/Author:

dr. Matjaž Debevc, Martina Breg, dr. Ines Kožuh

CC licenca

Priznanje avtorstva-Nekomercialno-Brez predelav

Vzgoja in izobraževanje 3/2017, letnik 48

ISSN 0350-5065

Izdal in založil: Zavod Republike Slovenije za šolstvo

Kraj in leto izdaje: Ljubljana, 2017

Spletna stran revije:

<https://www.zrss.si/strokovne-revije/vzgoja-in-izobrazevanje/>

Dr. Matjaž Debevc, Martina Breg, dr. Ines Kožuh

RAZVOJ IN DOKUMENTIRANJE BIMODALNO-BILINGVALNEGA IZOBRAŽEVANJA V ŠOLAH V SLOVENIJI V PRIMERJAVI Z DRŽAVAMI EVROPSKE UNIJE

POVZETEK

V strokovnem članku so predstavljeni razvoj, uporaba in trenutno stanje na področju bimodalno-bilingvalnega izobraževanja v šolah v Sloveniji v primerjavi z drugimi evropskimi državami. Naredili smo pregled trenutno objavljene bimodalno-bilingvalne literature in učnih vsebin Zveze gluhih in naglušnih Slovenije. Uporabnost trenutnega stanja bimodalno-bilingvalnega izobraževanja v Sloveniji smo podkrepili in primerjali z 39 evropskimi državami. Podatke smo pridobili iz ugotovitev raziskovalnega projekta DE-Sign Bilingual Erasmus+, ki so bile objavljene septembra 2016. Ugotovitve kažejo, da se Slovenija lahko primerja z drugimi evropskimi državami. Ugotovljeni sta bili dve pomanjkljivosti, in sicer odnos do učencev, ki imajo v ušesih prilagojeno slušno napravo. Le-ti niso deležni posebnih prilagoditev, ki bi jih morda potrebovali pri posameznih učnih procesih. Kot druga pomanjkljivost pa je izpostavljen finančni položaj države oz. pomanjkanje sredstev. Pozitivna plat ugotovitev je, da je v državnih šolah na voljo tolmač, in sicer tudi do 5 ur na teden.

Ključne besede: znakovni jezik, bilingvizem bimodalno-bilingvalno izobraževanje.

ABSTRACT

This scientific paper presents the development, use and current state of the bimodal-bilingual education in schools in Slovenia compared with other European countries. The usefulness of the current state of bimodal-bilingual education in Slovenia is corroborated and compared to 39 European countries. Data were obtained and established from a recent research project DE-Sign Bilingual Erasmus+, which was presented in September 2016.

The findings show that Slovenia can be compared with other European countries. There were two weaknesses: 1) the attitude towards students who have hearing aids. They may not receive the special adjustments that might be needed in individual learning processes. 2) The second disadvantage stressed by the findings is the weak financial situation of the Republic of Slovenia, i.e. the lack of financial resources. The positive side of the findings is that in spite of that an interpreter is available in public schools up to five periods per week.

Keywords: sign language, bilingual, bimodal-bilingual education.

UVOD

V strokovnem članku bomo predstavili razvoj, uporabo in trenutno stanje na področju bimodalno-bilingvalnega izobraževanja v šolah v Sloveniji v primerjavi z drugimi evropskimi državami. Naše raziskovanje, razumevanje in interpretacijo bomo podkrepili z že obstoječimi teorijami, primeri dobrih praks in raziskav.

V uvodu bomo opredelili pomen pojmov, nato pa se bomo lotili razvoja in dokumentiranja stanja v Sloveniji. Opredelili bomo glavne pomanjkljivosti, ki se pojavljajo na področju bilingvalnega izobraževanja. Kot rešitev bomo podali

primere dobrih praks v Evropi in za lažjo primerjavo trenutnega stanja bomo svoje ugotovitve podkrepili z raziskavo projekta DE-Sign Bilingual Erasmus+.

Za lažje razumevanje bomo najprej opredelili bilingvalno in bimodalno uporabo jezika. Med njima namreč obstaja razlika. Bilingvalno pomeni, da se ljudje naučijo in uporabljajo dva jezika v svojem vsakdanjem življenju. Bimodalno pa, da se ta dva jezika uporabljata v dveh različnih načinih – ali v znakovnem ali v akustičnem. Ta dva jezika pa nista uravnovežena v vsakdanjem življenju. Uporabljata se glede na okolje in situacijo v življenju. Definicija je povzeta po projektu De-Sign Bilingual – Developing and Documenting

Sign Bilingual Best Practice in Schools, ki je bil predstavljen na konferenci na Dunaju septembra 2016.

V Sloveniji je tako teorija kot praksa, da s pojmom dvojezično ali bilingvalno izobraževanje pri gluhih otrocih razumemo, da se gluhi otroci najprej dobro naučijo znakovnega jezika, ki ga uporabljajo za komunikacijo s starši, učitelji in okoljem. To je njihov prvi in temeljni jezik, ki ga tudi v šoli uporabljajo kot glavno komunikacijsko sredstvo pri posredovanju znanja in sporazumevanja z okoljem. Kot drugega jezika (tujega jezika) pa se učijo slovenščine, ki ima poudarek na pisni obliki. Pisna oblika učenja pomeni učenje z grafičnimi elementi. Cilj je obvladovanje obeh jezikov; uporaba in oblika jezika pa je odvisna od situacije (Kuhar, 1996: 15).

Če naše razumevanje glede pojmov še nekoliko poglobimo, bi lahko dejali, da je izraz bilingvizem enakovreden besedi dvojezičnost. Res pa je, da bilingvizem teoretiki različno interpretirajo. Za nekatere pomeni bilingvizem obvladovanje drugega jezika na ravni, na kateri se govorec približa drugemu govorniku; drugi ga razumejo kot enako obvladovanje dveh jezikov, spet tretji drugače. Mi ga bomo skozi besedilo razumeli kot ga razume François Grosjean, ki ga definira ga kot »pravilno uporabo dveh ali več jezikov« (Parasnis, 1998: 4)

Kot zadnji omenjen pojem je pomen znakovnega jezika. Zakon (ZUSZJ, 2002) opredeljuje slovenski znakovni jezik kot vizualno-znakovni sistem z določeno postavitvijo, lego, usmerjenostjo in gibom rok in prstov ter mimiko obraza.

Torej če povzamemo vse naše pojme, lahko o bimodalno-bilingvalnem izobraževanju govorimo takrat, ko imamo opraviti z dvema samostojnima jezikoma. Primer: slovenskim jezikom ter slovenskim znakovnim jezikom.

UPORABA BIMODALNO-BILINGVALNEGA IZOBRAŽEVANJA

Naša predpostavka sloni na tezi, da se v Sloveniji v šolah uporablja pristop bimodalno-bilingvalnega izobraževanja. Trditev smo preverili na področju razvoja, uporabe in tega, kakšno je trenutno stanje v primerjavi z drugimi evropskimi državami. Po pregledu strokovne literature smo ugotovili, da otroke s slovenskim znakovnim jezikom v Zavodu za gluhe in naglušne v Ljubljani seznanja gluha učiteljica, ki komunicira pretežno samo v izvornem znakovnem jeziku in jih tako uvaja v svet in kulturo gluhih Slovencev. S slovenskim jezikom pa jih seznanja učiteljica, ki sliši, in sicer s pomočjo metode totalne komunikacije (največkrat govora ob podpori kretenj) (Kuhar, Panika, 1996, Društvo študentov psihologije Slovenije).

Velikokrat šole in zavodi za gluhe in naglušne izvajajo izobraževalni proces za učenje drugega jezika s pomočjo uporabe grafičnih elementov. Gre namreč za to, da so učna gradiva tako veliko lažja in komunikacija teče lažje. To pomeni uporabo pisane besede, fotografije, slikovno gradivo, video ipd. V Sloveniji v praksi uporabljajo vsa gradiva.

Ob raziskavi stanja v Sloveniji smo ugotovili, da je precej že izdanih vsebin namenjenih izključno gluhim otrokom oz. njihovim staršem ali učiteljem. Razpon objavljenih gradiv je širok, od slikanic za otroke do slovarjev in učbenikov. Podatki, objavljeni na spletni strani Zveze gluhih in naglušnih Slovenije, pričajo, da se v Sloveniji na področju bimodalno-bilingvalnega izobraževanja glede na majhnost države lahko po številu izdaj učnih gradiv za gluhe primerjamo z evropskimi državami. Izdane so naslednje učne vsebine: *knjigi Govorica rok 1, 2, Multimedijski praktični slovar slovenskega znakovnega jezika, slovar mednarodne kretnje, Multimedijski didaktični pripomoček za učenje in poučevanje slovenskega znakovnega jezika, Učbenik za slovenski znakovni jezik: Naučimo se slovenskega znakovnega jezika 1, Priročnik za učitelje: Naučimo se slovenskega znakovnega jezika, Učbenik za slovenski znakovni jezik: Naučimo se slovenskega znakovnega jezika 2, Učbenik za slovenski znakovni jezik: Naučimo se slovenskega znakovnega jezika 3, slikanica: Mojca Pokraculja v znakovnem jeziku in na DVD-ju, slikanica: Peter Klepec v znakovnem jeziku in na DVD-ju, slikanica: Kdo je napravil Vidku srajčico? v znakovnem jeziku in na DVD-ju, Slovar slovenskega znakovnega jezika na spletni strani Zveze društev gluhih in naglušnih Slovenije in Medmeti na presečišču slovenskega besednega in znakovnega jezika (Zveza gluhih in naglušnih Slovenije, povzeto po spletni strani iz dne 29. 10. 2016, <http://www.zveza-gns.si/slovar-slovenskega-znakovnega-jezika/narocilnica-publikacij-zdgnsl/>).*

Seznam se dopolnjuje iz leta v leto, kar je dobro.

Na osnovi primerov izdanih učnih vsebin, ki so namenjene zgodnji otroški učni vzgoji, lahko predvidevamo, da se vzgajanje in izobraževanje gluhega otroka najprej začne v družini. Starši so namreč tisti, ki vplivajo na razvoj in učenje jezika. Glede na raziskavo, ki so jo naredili v ZDA, M. Marschark, H. G. Lang in J. A. Albertini leta 2002, je večina gluhih otrok rojena v sliščih družinah. Takrat je komunikacija izjemno pomembna. Starši določijo način komunikacije. Za mnoge starše izguba sluha otroka predstavlja veliko oviro in le redki sprejmejo kot možnost sporazumevanja znakovni jezik (razen gluhi starši). Še vedno nekateri slišči starši menijo, da učenje znakov in kretenj ovira pridobivanje govornega jezika in zato se mu na žalost izogibajo.

TRENTNO STANJE V SLOVENIJI V PRIMERJAVI Z 39 EVROPSKIMI DRŽAVAMI

Trenutno stanje v Sloveniji bomo povzeli po zadnjih podatkih raziskave iz dvoletnega projekta De-Sign Bilingual erasmus+, ki smo jih pridobili septembra 2016 na konferenci na Dunaju.

Projekt, raziskava in kasneje analiza 39 evropskih držav, med katerimi je bila tudi Slovenija, so potekali tako, da so strokovnjaki najprej definirali in razdelili področje pojma bilingvalno-bimodalno na 3 dimenzije.

- strukturo, v katero so vključili šolski sistem, zakone za izobraževanje (znakovni jezik) in učiteljeve kvalifikacije,
- prakso, ki odgovarja na vprašanje implementacije bilingvalnega izobraževanja, kako se komunikacija uporablja v razredu in ali obstajajo dobre metode za diagnosticiranje potreb po bilingvalnem izobraževanju,
- kulturo, ki opredeljuje odnos deležnikov med učitelji, administracijo v šoli in starši.

Te tri dimenzije so bile izhodišče za preverjanje in dokumentiranje trenutnega stanja v Evropi. Da bi bili dobljeni podatki še bolj koherentni in verodostojni, so k sodelovanju povabili strokovnjake, in sicer 1–3 osebe iz vsake evropske države. Pogoj je bil, da ima vsak udeleženec v raziskavi večletne izkušnje s področja pedagogike ali lingvistike na univerzi. Prav tako so k sodelovanju povabili 12 nacionalnih agencij za gluhe. Vzorec je zajemal 39 držav in od tega je bilo aktivno vključenih skupno 62 strokovnjakov (1–3 osebe posamezne države in dodatno strokovnjaki iz nacionalne agencije).

Uporabili so spletni vprašalnik z odprtim tipom vprašanj. Izbrane strokovnjake so prosili za opis in predstavitev trenutnega stanja v njihovi državi. Tako sta strokovnjaka iz Slovenije morala priložiti veljavne zakone in predpise s področja bimodalno-bilingvalnega izobraževanja. Le-te so v raziskavi tudi upoštevali. Dobljene podatke so preverili za vsako državo posebej.

Kot rezultat je nastala interaktivna karta Evrope, v kateri so odgovori na 21 vprašanj oz. kriterijev, ki nazorno prikazujejo trenutno stanje bilingvalnega izobraževanja v 39 evropskih državah. Prav tako so za vsako evropsko državo prikazane prednosti in slabosti ter potrebe za prihodnost.

Glede na analizo in glavne ugotovitve so podatki sledeči: Lahko trdimo, da bimodalno-bilingvalno izobraževanje živi in je prisotno povsod po Evropi, saj ima 38 evropskih držav obvezno šolo za gluhe. Izjema je le Albanija. V

večini držav vsaj 50 % gluhih otrok obiskuje običajno šolo in je vključenih v običajno izobraževanje. Tudi v Sloveniji je delež učencev v običajnem šolanju višji od 50 %. V vseh 39 državah se zavedajo pomena in vloge znakovnega bimodalno-bilingvalno jezika v izobraževanju. V skoraj 80 % analiziranih evropskih držav imajo gluhi in naglušni otroci možnost, da se lahko naučijo znakovnega jezika. Omejitev je le dostopnost oziroma omejenost na določeno regijo.

Ugotovitev glede na zakonsko podlago, ki je osnovni in potreben element za nadaljnjo uveljavljanje bimodalnega-bilingvalnega učnega okolja, pomeni priznavanje nacionalnega znakovnega jezika, pravico do bilingvalnega učenja, bilingvalni učni program, znakovni jezik kot predmet ipd. Ugotovitve kažejo, da v Evropi obstaja veliko zakonov, približno dve tretjini držav že ima zakon o bilingvalnem izobraževanju. Med njimi je tudi Slovenija.

Nadaljnja ugotovitev se navezuje na pedagoški kader. Kvalificirano pedagoško osebje in še posebej gluhi in naglušni pedagogi so ključne osebnosti, ki zagotavljajo učinkovito uvajanje bimodalnega-bilingvalnega poučevanja. Žal ima samo 20 % evropskih držav ustrezen učni program in izobraževanje, namenjeno temu področju. V vseh evropskih državah so učitelji kvalificirani za bilingvalno izobraževanje, pri čemer pa imajo le v 9 od 39 držav ustrezne programe za izobraževanje učiteljev.

Četrta pomembna ugotovitev nam sporoča, da bi se oba jezika, nacionalni znakovni in govornji/pisni jezik, morala vključiti kot predmet v vsako šolo. Prav tako bi se morala oba jezika, lahko tudi izmenično, uporabiti v učnem procesu. V skoraj 60 % držav obstaja na posameznih šolah predmet znakovni jezik, vendar je učni načrt za ta predmet na voljo samo v 40 % raziskanih držav.

Izobraževanje obeh jezikov bi moralo biti uravnoteženo in individualizirano. Učenci so namreč zelo heterogeni. Iz tega sledi, da je treba pridobiti ali izobraziti ustrezno usposobljeno osebje za poučevanje te posebne izobraževalne potrebe. Kot pomoč bi zagotovo lahko bili slušno ovirani učitelji, ki so zaposleni na šoli. Teh je v evropskih državah kar 70 %.

V nadaljevanju so le redke izjeme v Evropi, ki v učni proces na različne načine vključujejo oba jezika. Ti primeri kažejo, da je za uspeh pomemben predvsem močan in kakovosten izobraževalni center. Kot primer dobre prakse so v Evropi centri, ki združujejo pod eno streho zgodnjo podporo, izobraževanje in svetovanje. Ti intenzivno sodelujejo s šolami in drugimi izobraževalnimi ustanovami, v katerih so gluhi in naglušni.

Prav tako ugotovitve kažejo, da je pomembno, da so vključeni interesi staršev in aktivnih podpornikov bimodalno-bilingvalnega izobraževanja. Bilingvalno poučevanje se v bistvu ne začne z zahtevo politike, temveč dajo pobudo za to največkrat posebne šole za delo z gluhih in naglušnimi. Politika izobraževanja mora biti predvsem pozitivno naravnana z navodili za vključevanje bimodalnega-bilingvalnega izobraževanja.

Strokovnjaki so v okviru zadnjih dveh kriterijev v analizi evropskih držav ugotovili tudi, da so nujno potrebne podpora, razširitev in uvedba novih objavljenih učnih gradiv. V 60 % držav je gradivo za bilingvalno izobraževanje že objavljeno, a v celotni Evropi na splošno primanjkuje gradiv za bilingvalno izobraževanje.

V vseh državah so sicer učitelji, ki podpirajo bimodalno-bilingvalno učenje, a se v vsaj 80 % držav v praksi žal ne uporablja. Podatki kažejo, da vodstva šol v večini držav podpirajo idejo uporabe bimodalne-bilingvalne metode poučevanja.

Ugotovitve, povezane s Slovenijo

V projektu so predstavili tudi ugotovitve, povezane s Slovenijo. Ena izmed njih, ki so jo izpostavili kot slabost, je odnos družbe do gluhih otrok, ki nosijo v ušesu prilagojeno slušno napravo, tako imenovani polž. Ta odnos se razlikuje od odnosa do drugih, negluhih otrok. Otroci s polžem v ušesu so tako pogosto tudi v šoli deprivilirani. Naslednja slabost je pomanjkanje finančnih sredstev, zaradi česar manj financiramo raziskovalno delo in projekte na področju bilingvalnega izobraževanja. So pa v projektu izpostavili tudi pozitivno ugotovitev, in sicer sistem dodatne učne pomoči v državnih šolah, kjer je tolmač tedensko na voljo do 5 ur.

ZAHTEVE ZA POLITIKO

Z aktivnim vključevanjem in podporo politike, kar pomeni vključevanje v proces razvoja bimodalno-bilingvalnega izobraževanja, bi bili rezultati raziskav veliko boljši. To je temeljni pogoj za vključevanje gluhih in naglušnih.

Projektne konzorcij tako v svojem klicu k akciji od politike zahteva, da ponudi rešitve in omogoči:

- vpeljavo bimodalnega-bilingvalnega šolanja v posebnih in običajnih šolah. Ta osnova pomeni med drugim tudi priznavanje znakovnega jezika, pravico do dvojezičnega izobraževanja, dvojezične učne načrte in znakovni jezik kot predmet v šolah;
- implementacijo bimodalnega-bilingvalnega izobraževanja z ustreznimi usposobljenimi kadrom v okoljih, kjer so gluhi in naglušni ter slišči v istem razredu;

- vpeljavo znakovnega jezika na vseh nivojih šolanja – od zgodnjega izobraževanja, vrtca, naprej;
- podprtost izobraževalnih centrov, ki omogočajo poučevanje gluhih in naglušnih. Ti centri bi nudili zgodnje izobraževanje, usposabljanje in svetovanje in bi tesno sodelovali s preostalimi šolami in centri, kjer se gluhi in naglušni in slišči skupaj učijo;
- usposabljanje in izobraževanje učiteljev za inkluzivno, individualizirano in večjezično poučevanje v skupinah. Učitelji morajo dobiti ustrezne kompetence že v času učenja in posebnega šolanja;
- razvoj odprtih programov v obeh jezikih in upoštevanje razlik v sposobnosti razumevanja gluhih in naglušnih učencev;
- izdelavo prilagojenih učnih gradiv in diagnostičnih orodij za razvoj gluhih in naglušnih otrok, ki uporabljajo znakovni jezik, in
- uravnoteženo svetovanje staršem za lažje in utečeno večjezično življenje v znakovnem, pisnem in govornem nacionalnem jeziku.

Strokovnjaki predlagajo, da bi za boljše ozaveščanje in promocijo gluhe učiteljice posebej spodbudili in jim nudili tudi boljše kvalifikacije. Potrebujemo načrt in strateški plan za promocijo in uvedbo znakovnega jezika kot predmeta v šolah ter sodelovanje med posameznimi šolami na področju bimodalnega-bilingvalnega izobraževanja (Dr. M. Audeoud, prof. dr. C. Becker, dr. V. Krausneker, prof. dr. D. Tracsiová, Zahteve za politiko, pridobljeno dne 29. 10. 2016 s svetovnega spleta: https://www.univie.ac.at/designbilingual/downloads/De-Sign_Bilingual_Political_Tasks.pdf).

ANALIZA DOBRIH PRAKS V EVROPI

Izpostavili bomo 3 primere dobrih praks v Evropi, ki so bili omenjeni na konferenci projekta De-Sign Bilingual – Developing and Documenting Sign Bilingual Best Practice in Schools na Dunaju:

- Trondheim (Norveška), kjer se v učnem procesu že uporablja učenje na daljavo. Prav tako se uporablja slušno-verbalna in bilingvalna metoda in ustanovljen je media-lab, ki izdela učno gradivo.
- Hamburg (Nemčija), kjer imajo 5 ur na teden »Deaf-hearing team teaching«. 35 učiteljev, od tega 1/3 gluhih, poučuje znakovni jezik. Uvedbo znakovnega jezika zagovarjajo že v zgodnjem procesu izobraževanja. Učitelji se za program izobražujejo na univerzitetni ravni.
- V Tolousu (Francija) že od leta 1985 uvajajo uporabo znakovnega jezika. Bimodalno-bilingvalni

izobraževalni pristop se uporablja v državnih šolah. Vključen je tudi v vrtec in osnovno šolo. Srednja šola ima zaposlene tolmače.

Primerov dobre prakse je po Evropi precej, želimo pa da bi jih bilo v prihodnje še več.

Za sklep bomo razmišljanje usmerili v prihodnost. Kljub temu da ugotovitve kažejo, da se Slovenija lahko primerja z drugimi evropskimi državami, sta bili ugotovljeni dve pomanjkljivosti, in sicer odnos do učencev, ki imajo v

ušesih prilagojeno slušno napravo, ter slab finančni položaj države oz. pomanjkanje sredstev. Zavedati se moramo, kako pomembno in potrebno za prihodnost je sodelovanje, ki se začne v našem prvem učnem okolju, to je v družini. Stopnjuje se nato v šoli in naprej v življenju. Izjemno pomembna sta ozaveščanje Ministrstva za šolstvo in šport glede potreb bimodalno-bilingvalnega izobraževanja in sodelovanje z Nacionalno zvezo gluhih v Sloveniji. Komunikacija ne glede na vrsto, jezik ali znak je med vsemi dejavniki bistvenega pomena.

VIRI IN LITERATURA

Audeoud, M., Becker, C., Krausneker, V. in Tracsiová, D. Glavne ugotovitve, konferenca na Univerzi na Dunaju, Avstrija, september 16, 2016. https://www.univie.ac.at/designbilingual/downloads/De-Sign_Bilingual_Findings.pdf (dostopno 29. 10. 2016).

Audeoud, M., Becker, C., Krausneker, V. in Tracsiová, D. Zahteve za politiko. https://www.univie.ac.at/designbilingual/downloads/De-Sign_Bilingual_Political_Tasks.pdf (dostopno 29. 10. 2016).

Domicelj, M., Dotter, F., Gilbert, V., Gregorič, G., Justinek, A., Litvinaite, S., Novak, T., Podboj, B., Polak Williams, M., Ribičič, Ž., Rohrauer, A. in Schuster, B. (2012). Znakovno sporazumevanje z dojenčki in malčki. Priročnik Projekt TINY SIGNERS. Ljubljana: Zavod za gluhe in naglušne Ljubljana in EuroVia, Leeds. http://www.tinysigners.eu/wp-content/uploads/2012/11/SLO_Book_TinySigners_2013.pdf (dostopno 29. 10. 2016).

Kuhar, D. (1996). Panika, 96/3, Društvo študentov psihologije Slovenije, str. 15. http://www.dsps.si/uploads/1/0/7/6/10762945/panika_iii_2.pdf (dostopno 29. 10. 2016).

Marschark, M. (1993). *Psychological Development of Deaf Children*. New York: Oxford University Press.

Marschark, M., Lang, H. G. in Albertini, J. A. (2002). *Educating Deaf Students. From Research to Practice*. New York: Oxford University Press.

Parasnis, I. (1998). On Interpreting the Deaf Experience within the Context of Cultural and Language Diversity. V: I. Parasnis (ur.), *Cultural and Language Diversity and the Deaf Experience* (str. 3–19). Cambridge University Press.

Zveza gluhih in naglušnih Slovenije, povzeto po spletni strani <http://www.zveza-gns.si/slovar-slovenskega-znakovnega-jezika/narocilnica-publikacij-zdgn//> (dostopno 29. 10. 2016).